

TVRĐAVA GRADINA

GRAD DRNIŠ

katedra

KATEDRA ZA GRADITELJSKO NASLIJEĐE

kolegij

ZAŠTITA I OBNOVA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

nastavnik

dr.sc. Vladimir Bedenko, dipl.ing. arhitekture

student

STOJANOVIĆ MIHOVIĆ

datum predaje

RUJAN 2010

1- unutarnji zid turske kule

1. OSNOVNI PODACI O SPOMENIKU	2
2. ZAKONSKA ZAŠTITA	3
3. RADOVI NA GRAĐEVINI	3
4. POVIJESNI OSVRT	4-8
5. LOKACIJA	9-10
6. OPIS SPOMENIKA	11-14
7. ZATEČENO STANJE	15
8. KRITERIJI ZAŠTITE	16
9. ANALIZA MOGUĆE NAMJENE	17
10. PRIJEDLOG MOGUĆE NAMJENE	18-19
11. ZAKLJUČAK	20
12. IZVORI	21
13. ARHITEKTONSKA DOKUMENTACIJA	22-26

2- ostaci tvrđave Gradina

NAZIV SPOMENIKA Ostaci tvrđave Gradina

LOKACIJA Drniš

ADRESA SPOMENIKA Ulica Put Gradine

ŽUPANIJA Šibensko - Kninska

NADLEŽNI KONZERVATORSKI ODJEL Konzervatorski odjel u Šibeniku

VRIJEME NASTANKA SPOMENIKA XV - XVIII st.

SADAŠNJA NAMJENA RUŠEVINA - nije u uporabi

VLASNIK / KORISNIK Grad Drniš

BRUTTO POVRŠINA SPOMENIKA cca 5219,50 m²

- Turska kula cca 64,7 m²
- Turska tvrđava cca 790 m²
- Mletačka utvrda cca 2400 m²

MATERIJAL kamen, žbuka, vapneni mort

TEHNIKA / KONSTRUKCIJA klesanje, zidanje, drvena konstrukcija stropova

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske donijelo je 30. travnja 2005. godine rješenje kojim se Ostaci tvrđave gradina u Drnišu utvrđuju kao kulturno dobro. Ovaj podatak pronađen je u Izvodu iz Registra kulturnih dobara nadležnog ministarstva kulture. Katastarska čestica građevine je č. zgr. 166, čest. zem. 285/1, 285/2, 285/3, , katastarska općina kojoj pripada građevina je Grad DRNIŠ , ŠIBENSKO-KNINSKA županija, a broj registra je Z-2052.

(IZ REGISTRA KULTURNIH DOBARA REPUBLIKE HRVATSKE br. 2/2005)

3. RADOVI NA GRAĐEVINI

POPRAVAK SPOMENIKA KULTURE "GRADINA", KOMUNALAC , 1968.

Izvedeni su radovi koji obuhvaćaju rekonstrukciju okolnog obrambenog zida na način da oponašaju postojeće. Zidanje južnog zida prema polju, te u njemu oblikovanje otvora neobrađenim kamenom. Materijal zida je neobrađeni kamen sa vapnenim mortom, te je zid finaliziran nedefiniranom geometrijskom linijom.

POPRAVAK SPOMENIKA KULTURE "GRADINA", izradio: ZAVOD ZA ZAŠTITU SPOMENIKA KULTURE, 1989.

Sanacija neposredno pred Domovinski rat. Sanirane su štete od potresa na središnjem dijelu tvrđave - kuli i obodnim zidovima prema projektu i uputama tadašnjeg Zavoda za zaštitu spomenika kulture, odnosno sada Državne uprave za zaštitu kulturno povijesne baštine. Tom sanacijom sve zide je sanirano i konzervirano. Također je instalirana i gromobraska zaštita.

REKONSTRUKCIJA OSMATRAČNICE NA ZAPADNOM ZIDU TRĐAVE izradio: PORTAL, 1997.

ELABORAT SANACIJE VOJNE UTVRDE "GRADINA", izradio: DIZAIN-ING d.o.o. Drniš, lipanj 1998.

U tijeku Domovinskog rata agresor je granatiranjem izravno gađao ovu utvrdu. Utvrda je pogođena sa najmanje četiri izravna pogodka koja su izazvala oštećenja na samom vrhu okrugle kule, na vrhu ogradnog zida sjeverozapadno od kule te na podnožju okrugle kule. Na zidovima gdje su primjećene pukotine obavljeno je injektiranje adekvatnim materijalima da bi se sprječilo daljnje propadanje. Sanacijom je predviđena obnova zida od materijala i na način kako je to ranije rađeno, tj. grubo obrađeni lokalni kamen, odnosno isti porušeni kameni materijal i novi doveženi kamen.

3- Drniš u vrijeme Kandijskog rata u pretisku V. M. Coronellija iz 1668. godine

Drniš je nastao na rubu plodnog krškog polja tijekom srednjeg vijeka, u području kojim su prolazili stari karavanski putovi. Naime, iako se dugo smatralo da su ga osnovali Osmanlije, novija istraživanja pokazala su da je nastao i prije osmanskog prodora. Arheološka istraživanja pokazala su da je na lokalitetu Gradina sagrađena utvrda koja je pripadala Nelipićima. U pisanim izvorima se prvi put spominje 1494. kao istoimeno podgrađe koje se smjestilo uz Petrovo polje (Traljić, 1972., 393 str.). O tom razdoblju povijesti Drniša danas se još uvijek zna vrlo malo.

Nakon što su ga 1522. godine osvojili Osmanlije, već 1528. Drniš postaje sjedište nahije sa statusom kasabe. Nakon zaposjedanja Knina, Osmanlije su staru drnišku srednjovjekovnu utvrdnu dogradili i u nju postavili brojniju vojnu posadu. Od sredine 16. stoljeća pa sve do Kandijskog rata, između Drniša i Šibenika trgovina je snažno razvijena. Vojni značaj Drniša počeo će jačati u vrijeme Kandijskog rata (1645.-1669.) kada je Drniš postao strateško ishodište za napade na Klis, Šibenik i Kotare. Tada nastaje i prva veduta koja nam prikazuje izgled Drniša kao značajnog trgovačkog i vojnog uporišta Osmanlijskog Carstva. Veduta je objavljena u Coronellijevom atlasu "Mari, golfi, isole" iz 1668. godine. (slika 3)

Možemo vidjeti da je drniška srednjovjekovna utvrda u međuvremenu znatno proširena. Oko središnje kule podignut je sustav zidina i okruglih kula za topove. Unutar zidina nalazila se i jedna džamija. Ostaci drniške fortifikacije danas se nalaze na Gradini iznad kanjona Čikole. Kula je po svemu sudeći imala prizemlje i tri, eventualno četiri kata. Kao građevni materijal upotrebljavao se klesani i lomljeni kamen. Kasnije su je dograđivali i Mlečani. Danas je od nje djelomično sačuvana središnja kružna kula te sjeverni obrambeni zid. Unutar zidina prostor je bio gusto izgrađen. Poznato je da su u tom utvrđenom dijelu naselja bile barem dvije džamije, današnja crkva sv. Ante te druga tik uz gradsku kulu od koje je sačuvan samo minaret (Traljić, 1972., 196. str.). Podgrađe stvoreno oko utvrde nije bilo utvrđeno. U jednom izvješću iz 1626. godine navodi se da drniško podgrađe broji oko 200 kuća (Kosor, 1979.). Na slici Coronellii u podgrađu označava čak četiri džamije kao i velik broj kuća. Nije poznato da li slika odgovara stvarnom stanju ili je to pak samo težnja autora da naglasi snagu i važnost tadašnjeg Drniša. Osobitu važnost imao je kameni most preko rijeke Čikole te česma koja je dovodila vodu s Promine.

4- Pieronijeva veduta Drniša s utvrdom i podgrađem nastala 1708. godine

Nakon što je u Kandijskom ratu 1648. godine Drniš nakratko oslobođen od osmanske vlasti Mlečani ga ruše, nakon čega ostaje napušten sve do kraja rata. Pri tome je srušena kula na kojoj se nalazio javni sat (sahat - kula) koji je odnesen u Šibenik te ugrađen u crkvu sv. Ivana, gdje se i danas nalazi. Nakon što je mirovnim ugovorom nakon Kandijskog rata 1671. godine Drniš pripao Osmanlijama, grad se obnavlja i ponovno naseljava, no zbog snažnih i dugotrajnih razaranja tijekom Kandijskog rata, za osmanske vlasti više nije dostigao prijašnju snagu i veličinu. Konačno, 1683. oslobađaju ga drniški Zagorani, vođeni Matom Nakićem-Vojnovićem, lokalnim plemićem.

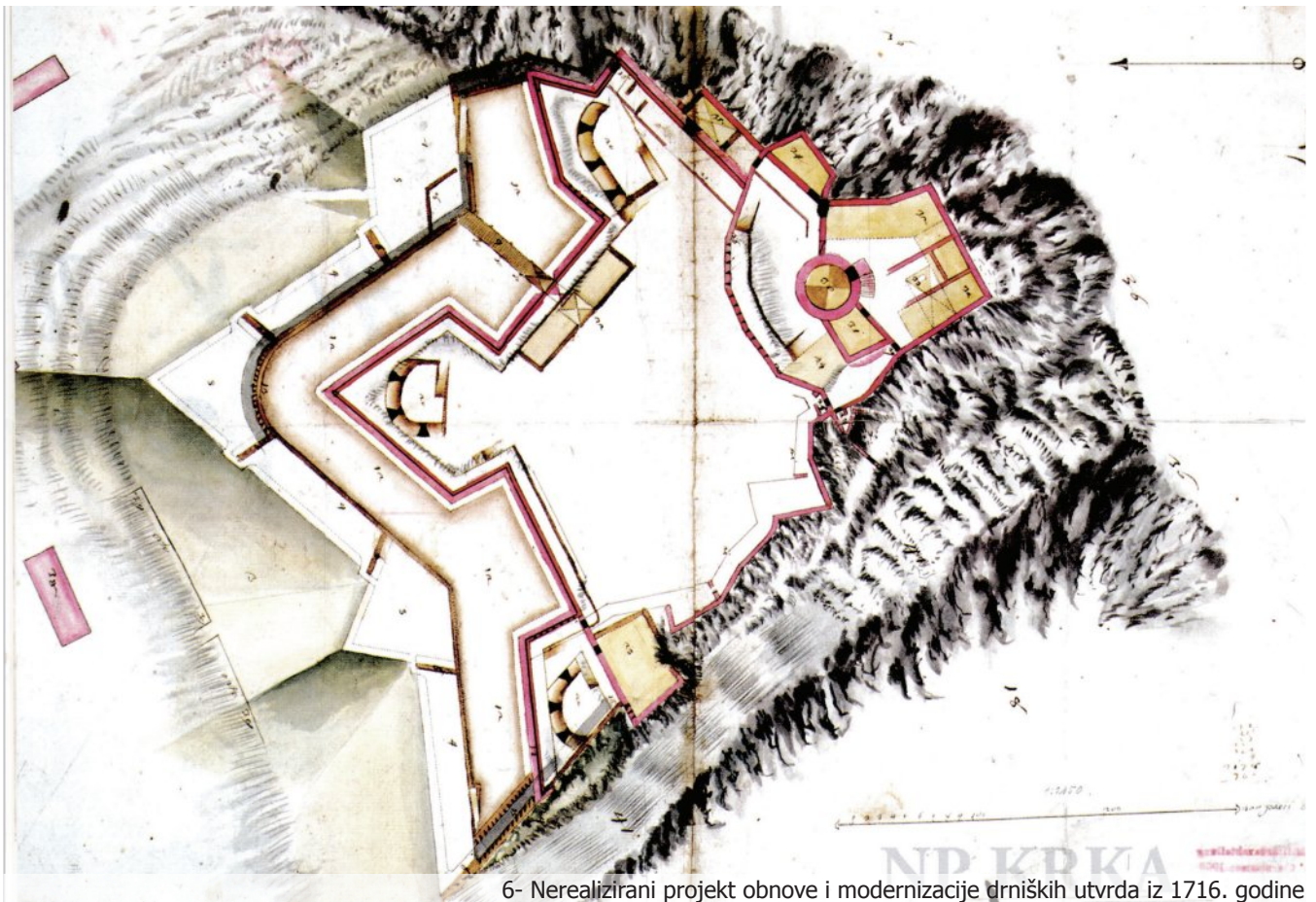
Izgled Drniša nakon prve mletačke obnove prikazuju nam dva kartografska prikaza koje je izradio Giovanni Pieroni 1708. godine u sklopu svog obilaska dalmatinskih utvrda. Ujedno to su i najvjerodostojniji prikazi utvrde u svom ondašnjem obliku koji nikad nije nadmašen. Prvi kartografski prikaz predočava čitavo naselje, te se taj perspektivi prikaz smatra približno točnim (slika 4). Na veduti je s posebnom pažnjom nacrtana utvrda sa gradskim vratima (A) na sjeveroistoku. Vidljivi su i okolni bedemi sa bastionima. Njihov oblik u tlocrtom smislu je približno točan. Njihovu visinu nije moguće pouzdano utvrditi, tako da prikaz treba uzeti sa rezervom, no svakako je indikativan. U stražnjem dijelu utvrde nazire se stara okrugla turska kula (C) koja je očito bila oštećena. Prikazana je bez krova, dok je na prijašnjim prikazima imala krov u obliku stožca. Uz samu utvrdu vidimo ostatke džamije s polusrušenim minaretom. Minaret i kula ostali su očuvani sve do današnjih dana. Osim dijelova utvrda polako se obavljalo i podgrađe. No, u podgrađu je sada znatno manje kuća nego na Coronellijevoj veduti. Mnoge su razrušene ili bez krova. Rezultat je to borbi koje su se vodile za oslobođenje Drniša tijekom Morejskog rata. Na veduti je posebno označena kuća u kojoj je sjedište imao guverner (F) kao i crkva (D) koja vjerovito predstavlja nekadašnju džamiju koji su visovački franjevci pretvorili u crkvu Gospe od Ružarija a kasnije u crkvu sv. Ante.

5- Tlocrt drniške utvrde nakon prve mletačke obnove na planu Giovannija Pieronija iz 1708. godine

Pieroni je osim vedute naselja izradio i posebni prikaz drniške utvrde u tlocrtu (slika 5). Radi se o stanju utvrde nakon prve mletačke obnove. Cjelokupni tlocrt u skladu je sa principima renesansne fortifikacijske arhitekture. Okolni teren naznačen je shematski, bez većeg prikaza detalja. Također to je slučaj i s prilazom, gdje se ne može razlučiti prilazna cesta. Ulaz u samu tvrđavu smješten je u njenom sjeveroistočnom dijelu, te je bio dobro nadziran i branjen okolnim bastionima. Na karti nisu naznačeni sporedni ulazi, no vjerovatno su postojali. Posebno je označen stari dio utvrde (A) s okruglom kulom poznatom iz starijih veduta. Na uglovima utvrde više nema okruglih kula iz Coronellijevog prikaza. Uglovi su sada ojačani naprednijim četvrtastim bastionima (B), prilagođenim naprednijem načinu ratovanja upotrebom naprednijeg topništva. Unutar zidina nalazile su se i prostorije za smještaj vojne posade (C). Radi se o skromnijim prostorima manje površine u sklopu jugozapadnog bedema, u osi sa ulazom. Za razliku od prijašnjih prikaza starija fortifikacijska cjelina (A) oko kule (E) nema unutrašnjih pregradnih zidova. Cjelokupna obrana utvrde funkcionirala je u više prstenova sa kulom kao ultimativnim utočištem.

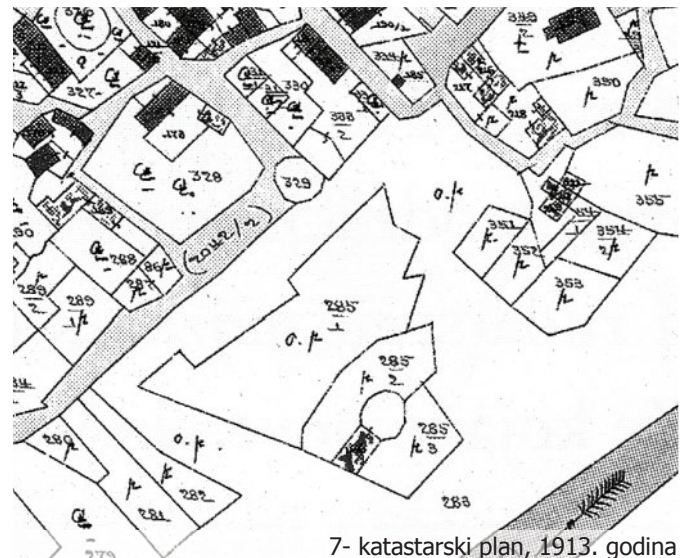
Poslije oslobođenja dolazi do snažne obnove Drniša i njegovih utvrda kada on ponovno mijenja svoj gradski izgled i sastav stanovništva. Naime, u siječnju 1688. opći providur Girolamo Cornaro odlučuje obnoviti drnišku tvrđavu jer je Drniš, po njegovu mišljenju bio značajno strateško mjesto, a njegova okolica je obilovala vodom i ispašom za konje. Obnovu Drniša povjerava vojnom časniku Urbanu Fenziju, ujedno ga imenujući guvernerom tvrđave i okolice. Fenzi je uz pomoć stručnjaka imao zadatak podići zgrade u koje će se moći smjestiti dvije konjičke satnije. Novi stanovnici morali su se naseliti blizu tvrđave zbog zaštite od neprijateljskih pljačkaških prepada a potrebnu hranu i oružje za posadu slao je šibenski knez (Kosor, 1975.). Tako obnovljen Drniš u sastavu Mletačke Republike je bio važna utvrda u Dalmaciji.

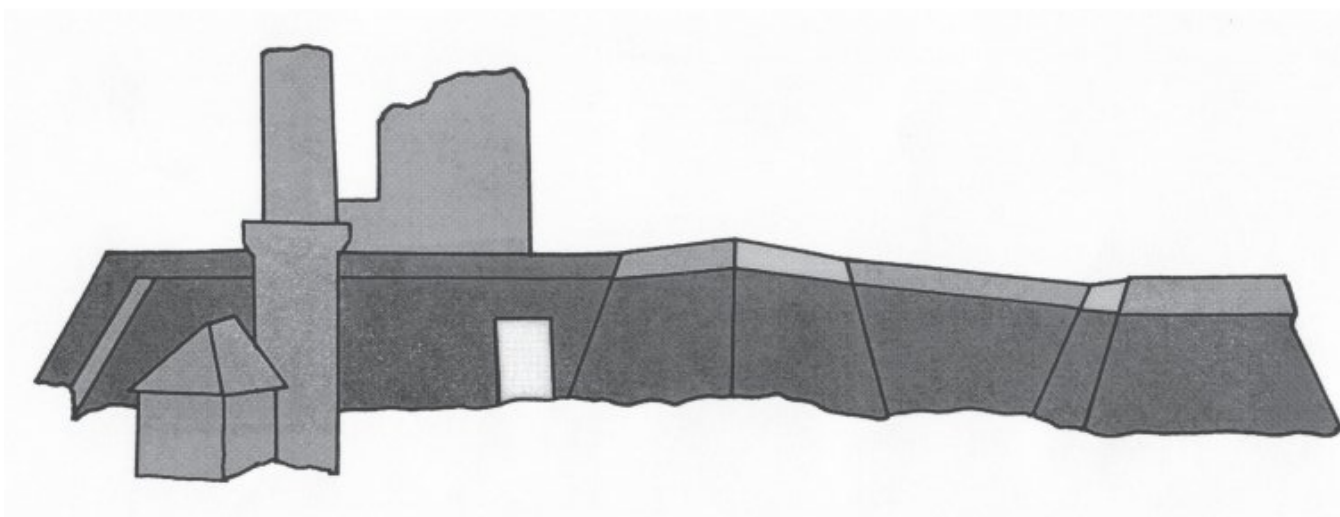
6- Nerealizirani projekt obnove i modernizacije drniških utvrda iz 1716. godine

Nakon uspješne obrane Drniša 1715. godine, mletačka vojska je zajedno s domaćim krajišnicima odlučila osloboditi i imotsku krajinu. Kako su drniške utvrde tijekom nedavne osmanske opsade pretrpjele stanovita oštećenja, u sklopu priprema za oslobođenje imotske krajine, 1716. godine sastavljen je ambiciozni projekt obnove i modernizacije postojećeg uvrđenja. U sklopu tog projekta druge mletačke obnove nastao je vojno-inženjerski plan utvrde koji prikazuje postojeće zatečeno stanje ali i sve planirane dogradnje. Radi se o prijedlogu uređenja dodatnih vojnih objekata neposredno uz liniju zidina (označeno žutom bojom), ali i o opsežnom prijedlogu izgradnje koji je predviđao iskapanje jarka oko utvrde premošćen mostom kojim se ulazi u unutrašnjost utvrđenog prostora. Ispred jarka planiran je sustav glasiya, te proširenih nasipa koji bi dodatno štitali ulaz u utvrdu. Unatoč nesumnjivoj strateškoj važnosti Drniša do planiranog zahvata na proširenju utvrde nije došlo. Godine 1733. providur Grimani prilikom posjeta Drnišu odlučio je ne obnavljati utvrdu već urediti vojne i upravne zgrade potrebne mletačkoj upravi u Drnišu (Kosor, 1975.) Ujedno, to je i vrijeme početka degradacije funkcije utvrde te njene dematerijalizacije. Cjelokupno područje, a posebno bedemi bastiona preuzeli su funkciju lokalnog izvora materijala, prvenstveno kamena za izgradnju okolnih manjih objekata.

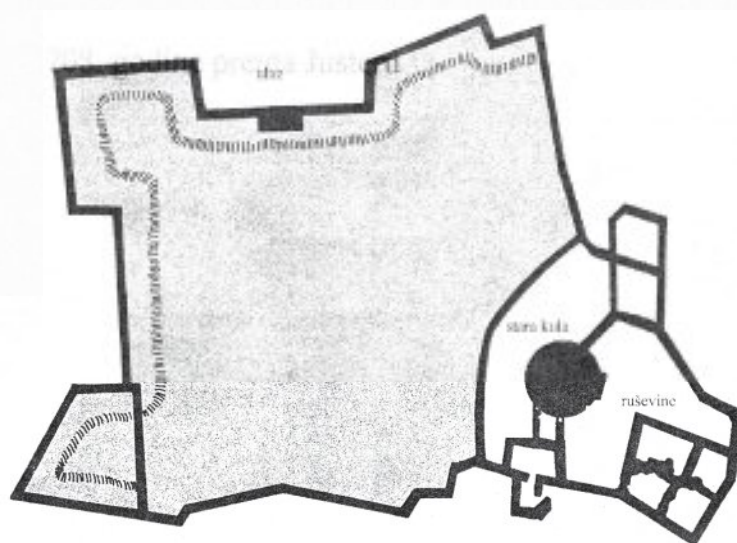
Katastarski plan iz 1913. godine svjedoči o značajnom razvoju što ga je Drniš doživio tijekom 19. stoljeća. Središte grada se oblikovalo podno utvrde, oko Poljane gdje se sada nalazi upravno i kulturno središte Drniša. Razvoj naselja odvijao se oko utvrde te duž putova koji vode prema Šibeniku i Kninu. Cjelokupno težište grada pomaklo se prema polju čime je utvrda izgubila svoj centralni status. Na karti se još vide obrisi utvrde sa bastionima. Upravo je to vremensko razdoblje u kojem dematerijalizacija utvrde doseže svoj vrhunac koje se nastavilo sve do prvih konzervatorskih i arheoloških istraživanja.

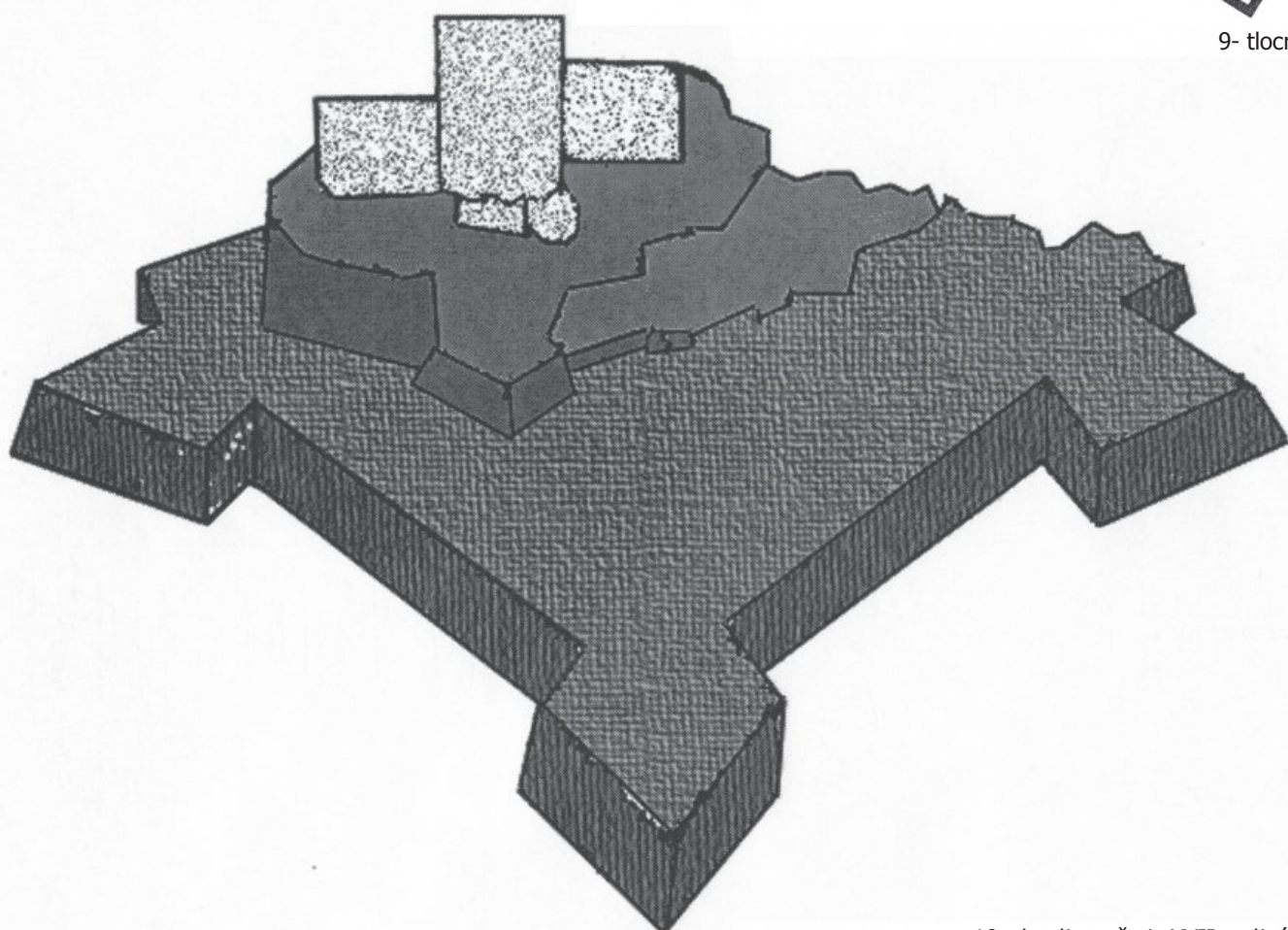
7- katastarski plan, 1913. godina

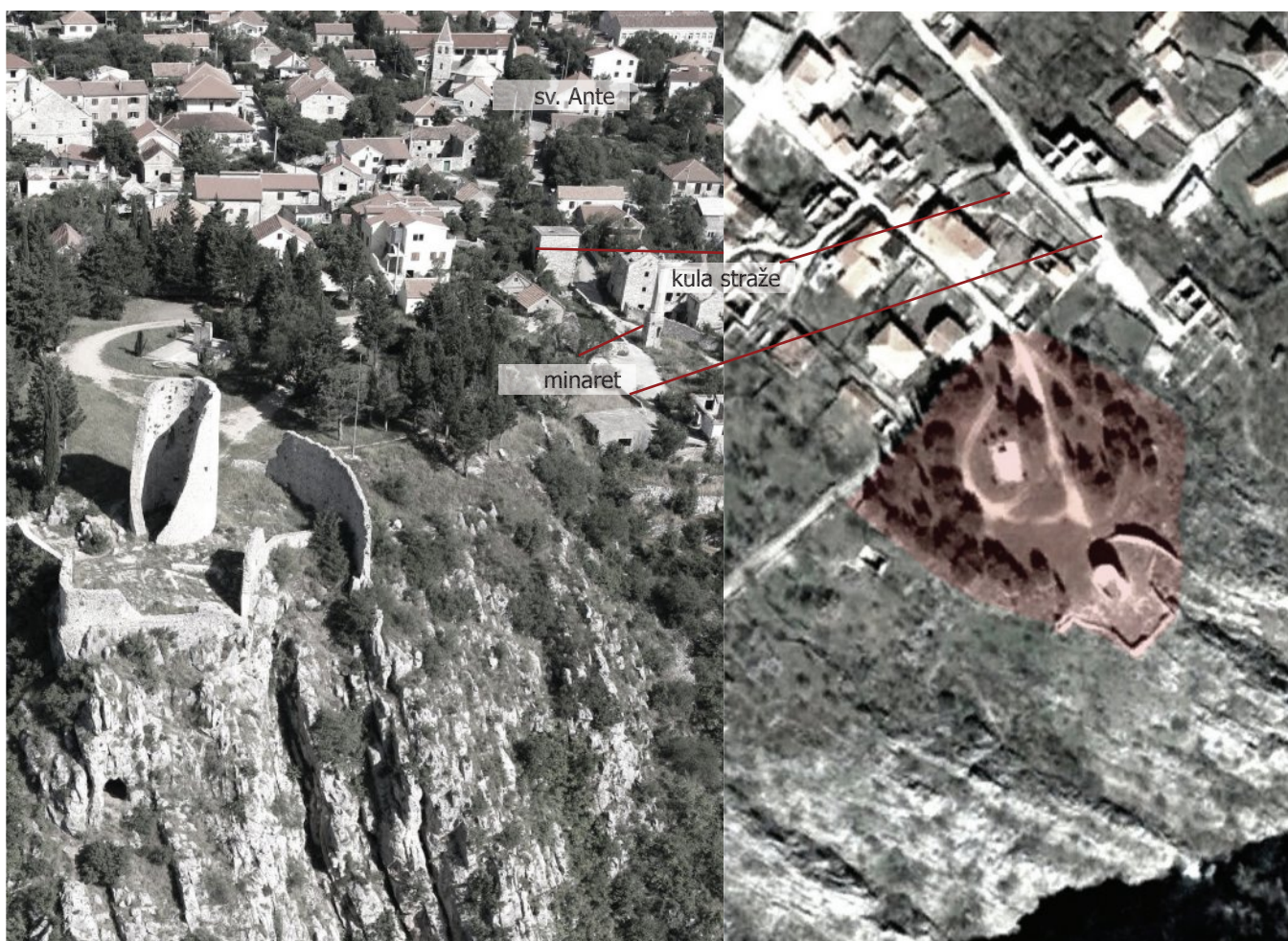
8- Gradina iz 1708. godine prema Justeru

9- tlocrt

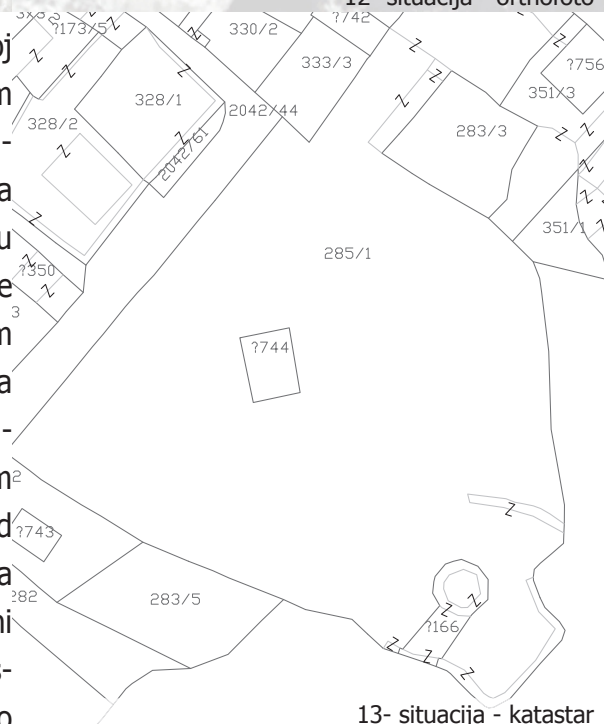
10- detalj crteža iz XVII stoljeća

11- situacija - pogled iz zraka

12- situacija - orthofoto

Tvrđava Gradina nalazi se u zaštićenoj povijesnoj cjelini grada Drniša (slika 11-13). Zajedno sa okolnim turskim građevinama činila je jedinstvenu funkcionalnu cjelinu. Minaret (slika 15), Kula gradske straže (slika 14), crkva sv. Ante (nekad džamija, slika 17) neke su od njih. Njena lokacija na samom rubu kanjona rijeke Čikole, gdje rijeka iz polja prelazi u kanjon, u srednjem vijeku pokazala se idealnom za kontrolu ulaza i prilaza u grad iz većine bitnijih pravaca: Šibenika, Splita te Knina. Također, teško pristupačan kanjon sa nadmorskom visinom od cca 320 metra nalazi se 50-ak metara iznad okolnog polja (cca 270 metara). Ipak, njen smještaj na uzvisini sa razvojem balističkog oružja postaje obrambeni hendikep za razliku od ranijeg razdoblja kad su je koristili Nelipići. Bitan princip ukopavanja utvrda koji se razvio

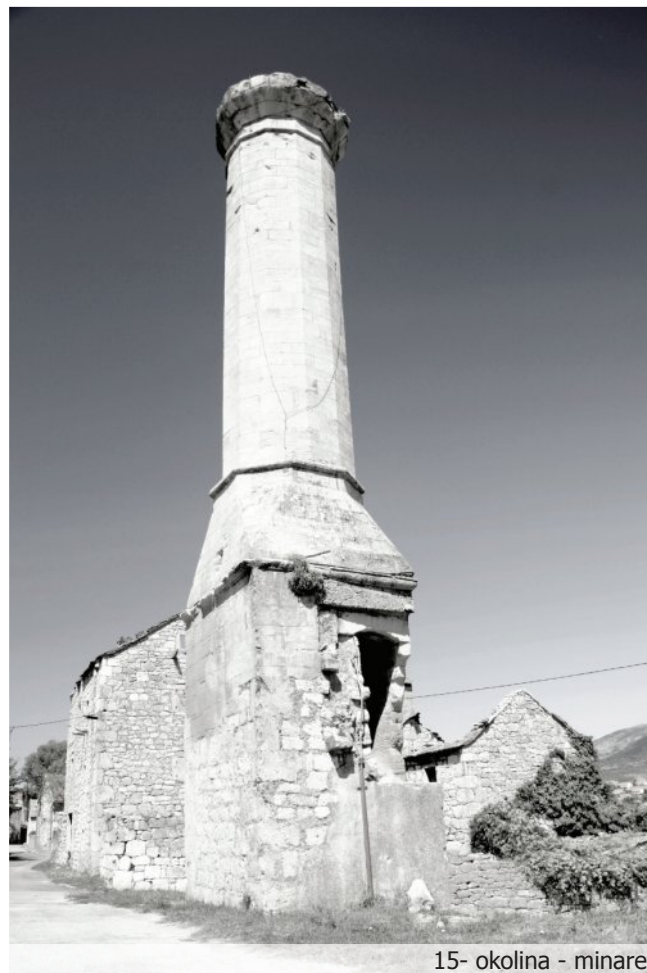

13- situacija - katastar

Prilikom razvoja okolne amorfnog gradske strukture neartikuliranog i nekontroliranog urbanizma cjelokupan prostor povijesne jezgre Drniša postao je izoliran od novog gradskog centra istom strukturom koja ga okružuje. Labirinti okolnih ulica koje vode ka povijesnoj jezgri Drniša bitno otežavaju pristup samoj lokaciji, odnosno njenu dostupnost potencijalnim posjetiteljima te domaćim građanima. Tako da su upravo izoliranost i nedostupnost danas temeljni agensi nesvrhovitosti i nekorištenja tvrđave Gradina, ali i svih ostalih vrijednih povijesnih građevina u neposrednoj blizini.

14- okolina - kula gradske straže

15- okolina - minaret

16- okolina - crkva sv. Roka

17- okolina - crkva sv. Ante, bivša džamija

7- detalj crteža iz XVII stoljeća

18- Trošenj

19 - Gradina

22 - Gradina - tip 1

23 - Gradina - tip 2

20 - Kličića

21 - Uzdah kula

24 - Trošenj

25 - Skradin

26 - Uzdah kula

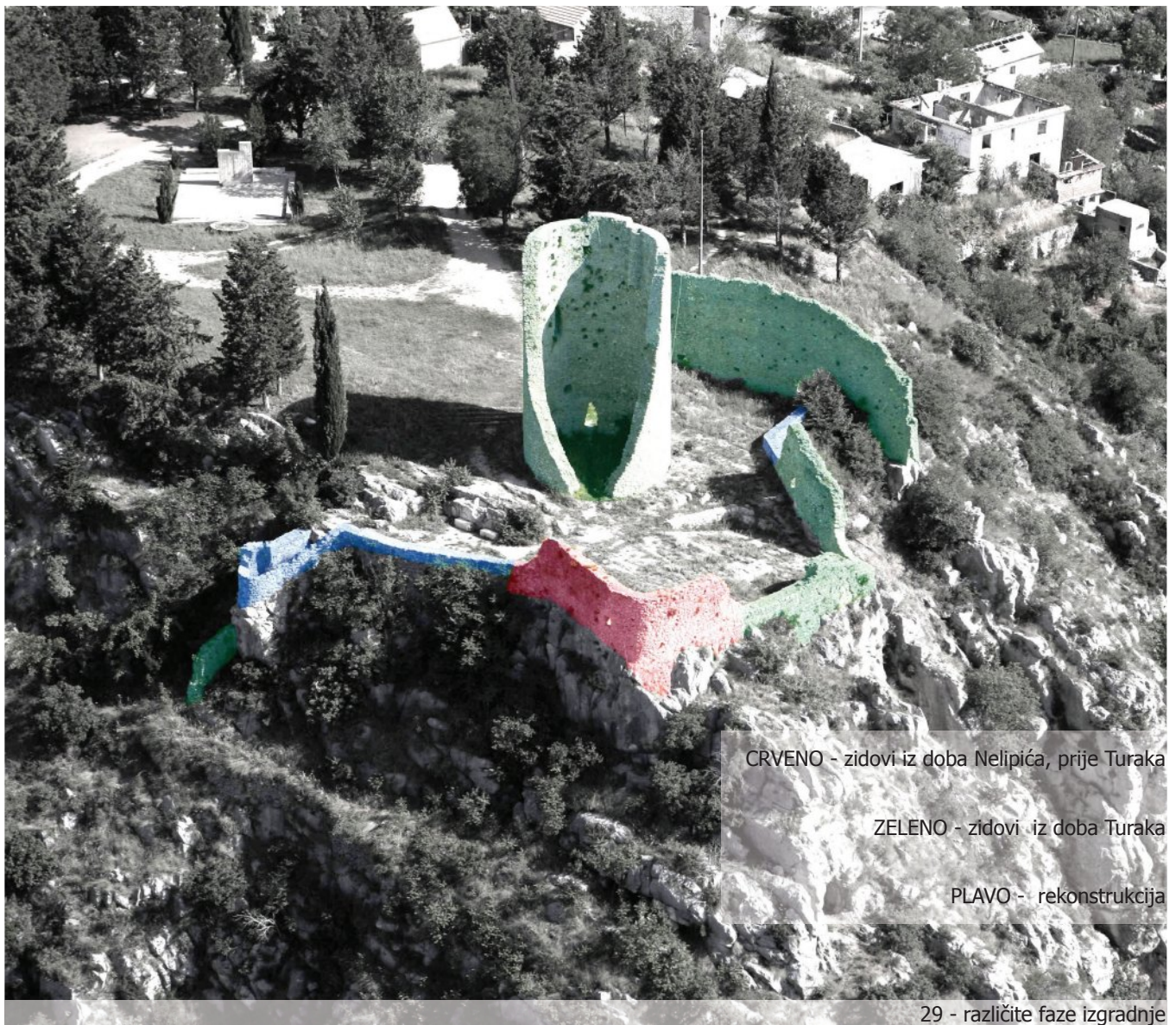

27 - Zečevo

28 - Pogled na tvrđavu Gradina sa čičolskog mosta

Tvrđava, odnosno utvrda Gradina dio je veće povijesne cjeline, te zajedno sa ostalim sadržajima u neposrednoj blizini (minaret, kula stražara, crkva sv. Ante - bivša džamija) čini nedjeljiv funkcionalno-povijesni sklop, o čemu je već ranije pisano. Isto tako potrebno je uzeti u obzir i širi kontekst, ostala utvrđenja uz Krku, odnosno Pokrčje. Funkcionalno-stilske veze među njima su jasno čitljive te mogu predstavljati i određene smjerice pri definiranju svake pojedine građevine. Počevši od samog smještaja (slika 28), utvrđenja su u pravilu na teško pristupačnom terenu neposredno na križanjima važnih puteva te im je prostornim smještajem omogućena čvrsta kontrola okolnog prostora. Možda je u kasnijim vremenima, promjenom načina ratovanja (topništvo) upravo njihova lokacija jedan od uzroka defunkcionalizacije poradi veće izloženosti topništvu. Prostorne organizacije utvrđenja, sistem obrambenih zidina, kao i način njihove materijalizacije također su međusobno usporedivi (slike 18-21). Materijal je lomljeni lokalni kamen vapnenac, približno istog formata te nepravilnog geometrijskog veza. Debljina zida je cca 85 cm sa manjim varijacijama. Razlika među njima je u materijalima koji su se koristili kao vezivni mort, o čemu ponajviše ovisi i sama trajnost i očuvanost ziđa. Primjer je usporedba ziđa na Gradini, Trošeju, Skradin, Uzdah kuli te Zečevo (slika 22-27).

U stalnoj interakciji sa povijesnim okolostima, poprimila je nekoliko različitih arhitektonsko-građevinskih obilježja (slika 29). S obzirom na slojevitost i vremenitost građevine, brojna prekranja i rušenja kojima je bila izložena tijekom svoje povijesti, nije moguće pouzdano utvrditi njen prvotni oblik. Cjelokupni sklop utvrde u velikoj mjeri je devastiran. Neki elementi gotovo do neprepoznatljivosti. Ratovi, požari, prirodne nepogode kao potresi, te naposljetku i površna konzervatorska sanacija uzrok su nedostatka određenih građevno-arhitektonskih elemenata neizostavnih za donošenje bilo kakvih ozbiljnijih zaključaka. Pretpostavlja se da je prvi oblik objekta bio sklop smješten na samom južnom dijelu te da je pripadao Nelipićima, ondašnjim plemićima koji su pod kontrolom imali i druge tvrđave uz Krku. Radi se o srednjovjekovnoj utvrdi koju je moguće prepoznati po karakterističnim ostacima zida, odnosno njegovom uzorku, te specifičnom grubljem načinu vezivanja lomljenog kamena. Uočljiv je nepravilniji geometrijski uzorak, te općenito derutnije stanje zida. Ostalo zide je iz kasnijeg razdoblja. Nakon turske okupacije Drniša 1522. godine počinje turska sanacija i dogradnja utvrde. Oni su dogradili postojeće zidine zajedno sa središnjom kulom. Prostor oko kule vjerojatno je parcijalno bio natkriven i zatvoren. Tome svjedoče ostaci zidova koji su pregrađivali unutrašnji prostor, danas vidljivi kao tragovi u parteru. Također i visina okonih zidina, te veći otvori u vanjskim zidovima sugeriraju takvu gradnju. Parter je u velikoj mjeri dematerijaliziran, te se ne vide slojevi podnih obloga, što je razumljivo s obzirom da je cjelokupni sklop prostora oko kule temeljen na čvrstom stjenovitom tlu, tako da se pretpostavlja da veći temelji nisu bili niti potrebni. Na zidu su uočljivi otvori manjeg i većeg formata koji su služili kao otvori za obranu.

30 - turska kula - pogled sa jugoistoka

31 - turska kula - pogled sa zapada

Kula je prema dostupnim informacijama i dokumentaciji bila jedini istaknuti vertikalni element utvrde. Danas su ostatci kule visoki cca 14,30 m (od najniže do najviše točke) , što je i visina koja odgovara prvotnoj visini vijeka (slika 30-31). Prema dostupnim dokumentima kula je imala stožasti krov, koji je nakon kratkotrajne mletačke okupacije 1648. godine zapaljen. Također i ostali dijelovi utvrde, te okolne turske građevine (minaret) su bili devastirani. Nema podataka da je stožasti krov bio obnovljen i saniran. Smatra se da je kula imala 4 etaže - prizemlje i 3 kata iznad. Prosjek po etaži uključivo konstrukciju bi tada iznosio cca 3,5 m. Uzimajući obzir skromnije visine etaža tadašnjih građevina, te samu utilitarniju namjenu kule moguća je i varijanta vertikalne organizacije kule sa prizemljem i 4 gornje etaže. Visina etaže sa konstrukcijom stropa bi tada iznosila cca 2,85 metara, što je svakako moguća visina. Što se tiče tlocrtna organizacije prostora vanjski promjer kule u prizemlju iznosi cca 8,85 metara dok je unutar-nji cca 6,5 metara. Tako da je površina prizemne etaže bila cca 33 kvadratna metra, dok je površina viših etaža nešto manja. Debljina zida u prizemlju iznosi cca 1,20 metara, dok se prema vrhu radi statičkih razloga sužava do cca 65 cm. Pretpostavlja se da se u kulu ulazilo na 2 međusobno suprotna ulaza. Očuvan je samo onaj sjeverni, više puta saniran i restauriran. Minimalnih je dimenzija, izrazito grube obrade. U očuvanim zidovima više je očuvanih otvora u obliku manjih prozora te otvora za stropne grede te manjih otvora za obrambene svrhe. Karakteristična je njihova prilično gruba obrada sa izrazito pojednostavljenim detaljima. Nema naznaka bilo kakvog pokušaja umjetničke intervencije. Na sjeveroistočnoj strani zida nalaze se ostaci dimnjaka gornjih etaža konzolno oslonjenih na zid u gotovo potpuno očuvanom stanju.

32 - materijal ugrađen u okolne kuće

33 - prostor nekadašnjih bastiona

34 - prostor nekadašnjih bastiona

35 - prostor nekadašnjih bastiona

Iako u neprepoznatljivom stanju, moguće je naslutiti oblike četvrtastih bastiona i obrambenog zida nastalih na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće (slika 33-35). Mlečani su nakon konačnog protjerivanja Turaka 1688. godine u tako zvanoj "prvoj mletačkoj obnovi" sanirali postojeću tvrđavu, te podigli obrambene bedeme, adekvatne novim načinima ratovanja, o čemu je već bilo govora. Giovanni Pieroni 1708. godine prikazao ih je na veduti i u tlocrtnom obliku, te su to danas temeljni dokumenti za usporedbu. Utvrda je imala 3 bastiona: sjeverni, zapadni te istočni bastion. Njihov tlocrtni položaj moguće je lociranjem temelja arheološkim iskapanjem precizirati, dok je njihovu visinu moguće samo pretpostaviti na temelju povijesnih perspektivnih prikaza, odnosno veduta koje najčešće imaju samo ilustrativno značenje koje se ipak ne može strogo interpretirati. Na Pieronijevoj veduti zidovi su cca 5-10 metara visoki, što treba uzeti sa rezervom. Ulaz u utvrdu nalazio se sa istočne strane, orijetiran prema gradu, te je bio bočno flankiran sa bastionima. U sklopu zapadnog bedema nalazile su se i prostorije za posadu, dok se na samom jugu nalazila tvrđava iz prijašnjeg osmanskog razdoblja. Uzimajući u obzir organizaciju utvrda u doba renesanse (npr. Karlovac 1579.), te obranu ukopavanjem, koncept utvrđenja bastionima smještenim na uzvisini je kontradiktoran i upitne utilitarnosti s obzirom na veću izloženost neprijateljskoj vatri.

Zanimljiv je nerealizirani projekt "druge mletačke obnove" nastao 1716. godine nakon uspješne obrane Drniša od Turaka 1688. godine. Tim projektom osim što je predviđena manja reorganizacija prostora unutar utvrde planirana je znatna intervencija u prostor izvan zidina. Utvrda se iz renesansne transformira u baroknu. Neposredno uz sjeverne i zapadne zidine predviđen je kanal, šanac preko kojeg se u utvrdu ulazi mostom. Na kanale se nastavlja sustav ravelina podijeljenih kanalima u šest dijelova. Ispred ravelina su glacije - brisani prostor. Ipak, providur Grimani 1733. godine odustaje od obnove te od tada utvrda započinje svoju degradaciju, te kasnije i samu dematerijalizaciju. Koristi se kao izvor kamena za okolnu stihijsku izgradnju (slika 32).

36 - ostaci zidova u parteru

37 - rekonstruirana osmatračnica

38 - južni zid tvrđave iz doba Nelipića

39 - unutrašnjost kule - vidljive vertikalne pukotine

Ostaci zidina tvrđave oko kule iz doba Turaka i ranije su u dobrom konstruktivnom stanju, više puta sanirani, pa nije potrebno izvršiti dodatnu konstruktivnu sanaciju. Restaurirani dijelovi tvrđave, osmatračnica i dio zida su u dobrom konstruktivnom stanju. Turska kula je bez ozbiljnijih oštećenja, više puta sanirana poradi oštećenja usijed potresa, sanirana 1989. godine i Domovinskog rata, sanirana 1998. godine. Ipak, na unutarnjem licu zida primjetne su pukotine pod oštrim kutom, koje teže prema vertikali i za koje je neophodno utvrditi uzrok i mjere sanacije. Posebice je potrebno obratiti pažnju na karakteristike tla na kojem je građevina temeljena i predvidjeti odgovarajuće mjere ojačanja zida. Što se tiče dijelova utvrde iz doba Mlečana krajnje su devastirani i dematerijalizirani. Moguće je tek krajnjim naporom naslutiti položaje i dimenzije nekadašnjih bastiona. Kamena građa većeg formata vidljiva je na istočnim granicama utvrde. Potrebna su temeljita arheološka ispitivanja, te moguća kasnija rekonstrukcija istih u svrhu adekvatne prezentacije. Restauracija je otežana zbog nedostatka autentičnog materijala koji je ugrađen u okolne kuće.

Cjelovit sklop ostataka zidina tvrđave zajedno sa kulom izložen je propadanju jer se radi o građevini bez krova, koji je izložen agresivnim atmosferskim utjecajima tipa vjetrova i oborina. Osim toga cjelokupni sklop utvrde je bez uporabne funkcije i samim tim, bez redovitog održavanja i prijeko potrebne zaštite. Danas je u upotrebi kao neuređeni park u funkciji okolnog naselja bez većeg značaja za sam grad. Devitalizacija cjelokupne povijesne cjeline odvijala se tijekom kraćeg vremenskog razdoblja.

U neposredom okruženju sklopa izvedeni su, ili su u tijeku izvođenja, građevinski radovi koji narušavaju povijesnu vrijednost ansambla (tvrđava Gradina, crkva, sv. Ante, crkva sv. Roka, minaret, kula straže, kuća Nakić Vojnović). Uslijed amorfno nekotroliranog urbanističkog razvoja okolnog naselja, cjelokupni ansambl je neadekvatno povezan sa gradskim središtem. Osim problema nekorištenja prostora, prometna izolacija ključni je problem devitalizacije vrijednog povijesnog naslijeđa. Posebno narušavanje povijesne cjeline predstavlja potpuna devastacija kuće Nakić-Vojnović, zaštićenog kulturnog dobra.

Unatoč skromnijoj (nezamjetnoj) umjetničkoj vrijednosti cjelokupnog sklopa tvrđave Gradina i okolnih povijesnih građevina njihova povijesna vrijednost je neupitna. Vremenski određena prapovijesnim počecima kao najranijim aktivnostima na tom lokalitetu, pa do razaranja u Domovinskom ratu, svjedok je izrazitih, često burnih civilizacijskih mjena svojstvenih prostorima dalmatinske Zagore. Materijalno je svjedočanstvo oprečnih utjecaja ondašnjeg Istoka i Zapada. Čineći s ostalim tvrđavama uz rijeku Krku klaster forifikacijske arhitekture dio je i šireg regionalnog konteksta. Što se tiče estetske vrijednosti, tvrđava Gradina odiše onim iskrenim priprostom duhom Zagore, lišenom suvišnih detalja. Krajnje utilitarna obrambena namjena građevine rezultirala je arhitektonskim pristupom bez stilskih atributa, uz primjenu lokalnih tradicija i tehnika građenja. Značaj za identitet grada je izniman, što se najbolje vidi u povijesnim vedutama Drniša, ali i danas. Slika grada je u velikoj mjeri određena upravo povijesnim sklopom građevina na Gradini. Njihova kompaktnost, homogenost i zaokruženost temelj su razvoja gradske strukture od samih početaka razvoja grada Drniša. Najistaknutiji je graditeljski gradski simbol.

VRIJEDNOST GRADITELJSKOG NASLJEĐA

(po Tomislavu Marasoviću):

1) VREMENSKO ODREĐENJE

-prapovijesni počeci

-kontinuiranost izgradnje

2) POVIJESNA VRIJEDNOST

-materijalno svjedočanstvo

-svjedok povijesnih mjena

3) ESTETSKA VRIJEDNOST

-utjecaji lokalnih arhitektonskih

kanona i proporcija

-odnos okolina-građevina

4) SIMBOLIČKA VRIJEDNOST

-značaj za identitet grada

-najistaknutiji gradski simbol

5) DIDAKTIČKA VRIJEDNOST

-obrazovna i odgojna vrijednost

6) IZVORNOST

-tradicija i tehnike

-položaj i smještaj u prostoru

7) AMBIJENTALNA VRIJEDNOST

-značenje u strukturi i slici grada

-objekt ili grupa građevina je

dio cjeline ili područja

8) CJELOVITOST

-fizička cjelovitost (kompaktnost)

-homogenost

zaokruženost (kompletnost)

9) KONTEKST

-regionalni značaj

-dio utvrđenja Pokrčja

40 - zaokružena ambijentalno-povijesna cjelina

41 - južna fasada

Svaki prijedlog zaštite i sanacije mora početi potrebnim istraživačkim radovima, a nakon potvrde i financijske podrške investitora, i određenim restauratorskim, konzervatorskim ili rekonstrukcijskim zahvatima, što naravno ovisi o potrebama svakog spomenika ali i interesne skupine koja projekt financira. Potrebno je pronaći balans između želje i potrebe za prilagođavanjem novim sadržajima, te zadržavanja već postojećih zatečenih vrijednosti.

Što se tiče konkretnog primjera zaštićenog kulturnog dobra tvrđave Gradina zahvati su na njoj poželjni i potrebni upravo iz razloga što boljeg očuvanja postojećih vrijednosti, ali isto tako i prezentacije dematerijaliziranih dijelova utvrde, prvenstveno bastiona. Uz sanaciju zatečenog stanja potrebno je osmisлити i korištenje prostora u određenu namjenu koja će biti u skladu sa mogućnostima spomenika, u njegovu korist a ne orijentirana samo na njegovo iskorištavanje u često brzo prolazne neadekvatne sadržaje. Pri tome je potrebno prvenstveno očuvati povijesnu i arheološku vrijednost sklopa kao temeljni značaj utvrde. Umjetnička vrijednost kao što je već prije rečeno ne bi trebala biti predmet zaštite, a samim time veći zahvati rekonstrukcije ili restauracije ne bili opravdani radi očuvanja autentičnih povijesnih značajki utvrde Gradina.

Pri tom je potrebno sagledati i ostale građevine u okolnoj homogenoj povijesnoj cjelini, te problemu pristupiti sistematično i sveobuhvatno, a ne parcijalno. Zahtjevi koji su postavljeni i pred ostale okolne građevine u velikoj mjeri su slični. Posebno je potrebno očuvati sliku grada u kojoj tvrđava Gradina u svom ruševnom stanju ima presudni utjecaj. Zaštita se ne smije ograničiti samo na zaštićenu ambijentalnu cjelinu, već i na okolnu povijesnu cjelinu. Bitno je riješiti pješačku i kolnu vezu grada sa tvrđavom, kao neizostavan preduvjet za ostvarivanje novih sadržaja. Također predložena namjena građevine trebala bi biti komplementarna i sa ostalim gradskim sadržajima, u smislu stvarnih potreba, te sa okonim građevinama činiti zaokruženu funkcionalno-povijesnu cjelinu sa sinergijskim učinkom.

Cjelokupni sklop utvrde Gradina u svom ruševnom stanju potrebno je tretirati kao arheološko nalazište. Malen broj pouzdanih informacija nedovoljna je podloga bilo kakvom daljnjem pristupu u tretiranju građevine. Također i predlaganje moguće rekonstrukcije i restauracije građevine nije moguće bez daljnjeg iscrpnog istraživanja. Bez mogućnosti većih intervencija rekonstrukcijom i restauracijom nije moguće predvidjeti namjenu samih građevina. No kao što je već prije rečeno potrebno je zaštititi zatečenu autentičnu povijesnu vrijednost, pa u tom smislu rekonstrukcija nije pogodna. Restauracija ili adaptacija iznimno su osjetljivo pitanje poradi krajnje ruševog stanja građevine, te njihovih specifičnih silueta koje u velikoj mjeri definiraju sliku grada.

Ipak, utvrdu Gradina moguće je namjeniti u turističko-obrazovne svrhe kao arheološki park kao svjedočanstvo geneze grada Drniša. U skladu s tim postojeće ostatke ruševina potrebno je sanirati i konsolidirati u sadašnjem stanju. Prostor nekadašnje mletačke utvrde potrebno je zaštititi kao arheološko nalazište te potom rezultate istraživanja, a pritom mislim prvotno na ostatke nekadašnjih bastiona adekvatno prezentirati. Zidine tvrđave iz turskog doba tehničko-konzervatorskim zahvatom treba fizički zaštititi radi propadanja i drugih promjena, ali isto tako i radi poboljšanja vizualnog karaktera ambijenta. Moguća je manja restauracija poradi osiguranja posjetitelja od pada. Kulu je potrebno konzervirati na način da se očuva njeno sadašnje ruševno stanje za buduće naraštaje.

Ipak moguć je i alternativni pristup zaštite kule nadogradnjom. Popunjavanje prostora kule novim arhitektonskim rješenjem na kontrastan način kao kontrapunkt. Pri tome bih preporučio korištenje novijih tehnika i materijala uz poštivanje zatečenih prostornih i estetskih odnosa (kongres ICOMOS-a, 1972.). Kao referentni uspjeti primjer izdvojio bih Šegvićevu interpolaciju na Dioklencijanovoj palači. Eksterijer kule potrebno je riješiti na način da zatečeni oblik ruševina, duže prisutan u slici grada bude očuvan, te bitno različit od interpoliranog dijela građevine. Interijer kule visinski treba organizirati na pet etaža sa svjetlom visinom prizemlja od 3 metra te uporabnom visinom viših etaža od 2,5 metra, što je s obzirom na manje tlocrtne dimenzije prostora (33 metra kvadratna) ugodna dimenzija za boravak. U prizemlju je moguće izvesti ugostiteljski prostor kojim bi se servisirala ugostiteljska terasa smještena sjeveroistočno. Ostatak prostora između kule i zidina potrebno je sanirati i omogućiti njeno neometano korištenje. Četiri više etaže iznad koristile bi se kao gastro-muzej gdje bi se konzumirala lokalna delicata - Drniški pršut. Funcionalno bi s prizemljem činio cjelinu. U prizemlju bi se vršila priprema pića, te je moguća organizacija sanitarija i garderobe. Na višim etažama pršut bi bio ujedno izložen, i konzumiran. Taj prostor osiguravao bi ugostiteljski rad i tijekom zimskog perioda kada nije moguće koristiti vanjski prostor. Također moguće je organizirati i manju prezentaciju arheoloških nalaza in-situ kao detalja u interijeru. Inicijative za organiziranjem muzeja Drniškom pršutu postoje, te bi umjesto izgradnje novih objekata sigurno bilo prikladnije koristiti postojeće zanemarene vrijedne prostorne resurse. Simbolika koju bi predstavljala kontrastna nadogradnja bila bi i dalje u službi gradskog simbola, dajući mu atribut više.

Na sjevernom rubu parcele, koje nije arheološko nalazište moguće je riješiti manje parkiralište za osobne automobile čime bi se omogućio adekvatan pristup turistima, ali i mlađim posjetiteljima. Time bi se ostvarile temeljne programske pretpostavke za prenamjenu kulturnog dobra u turističke, te obrazovne svrhe.

43 - zapadna fasada

Zapostavljena i neprepoznata od nadležnih ustanova, zaštićeno kulturno dobro tvrđava Gradina samo je još jedan primjer nebrige i nemara okoline, u ovom slučaju grada Drniša prema svom zaštićenom kulturnom dobru. Oskudna dokumentacija i nedovoljna istraženost građevine podloga je daljnjim devastacijama i nekorištenju zaštićenih dobara. Neadekvatna valorizacija temeljnog gradograditeljskog čimbenika uzrok je odsutnosti ambicije u rješavanju problematike zaštite graditeljskog naslijeđa. Bitno je naglasiti da spomenuti problem postoji već dugi niz godina, o čemu pišu i Niko Duboković Nadalini 1981. godine, te Radoslav Tomić 1994. godine. Razočaranje je do te mjere veliko da Nadalini u svom tekstu (časopis Čovjek i prostor) piše "... da će kroz malo vremena ovaj grad svojom defiguracijom postati odbojan i za vlastite građane". Tomić se u poratno vrijeme nadovezuje "tko god da je htio mogao je unakaziti bilo što, u bilo kojem dijelu grada". Sigurno da takva razina kulture okoline nimalo ne doprinosi disciplini zaštite graditeljskog naslijeđa, a kamoli ugroženim i zanemarenim kulturnim dobrima.

Cjelokupni sklop povijesnih građevina na Gradini, uključivo i utvrdu Gradina treba svjedočiti o vrijednostima i duhovnosti vremena i prostora u kojem je nastao grad Drniš. Izgubljene veze sa suvremenom gradskom strukturom potrebno je revitalizirati. Istovremeno, transformirati se iz prostora nemara u sadržaje koji mogu biti snažni turistički i gospodarski zamašnjak okolnom kraju, pronalazeći novu svrhovitost u novim vremenima kao temelj svog opstanka i razvoja.

U S T A N O V E:

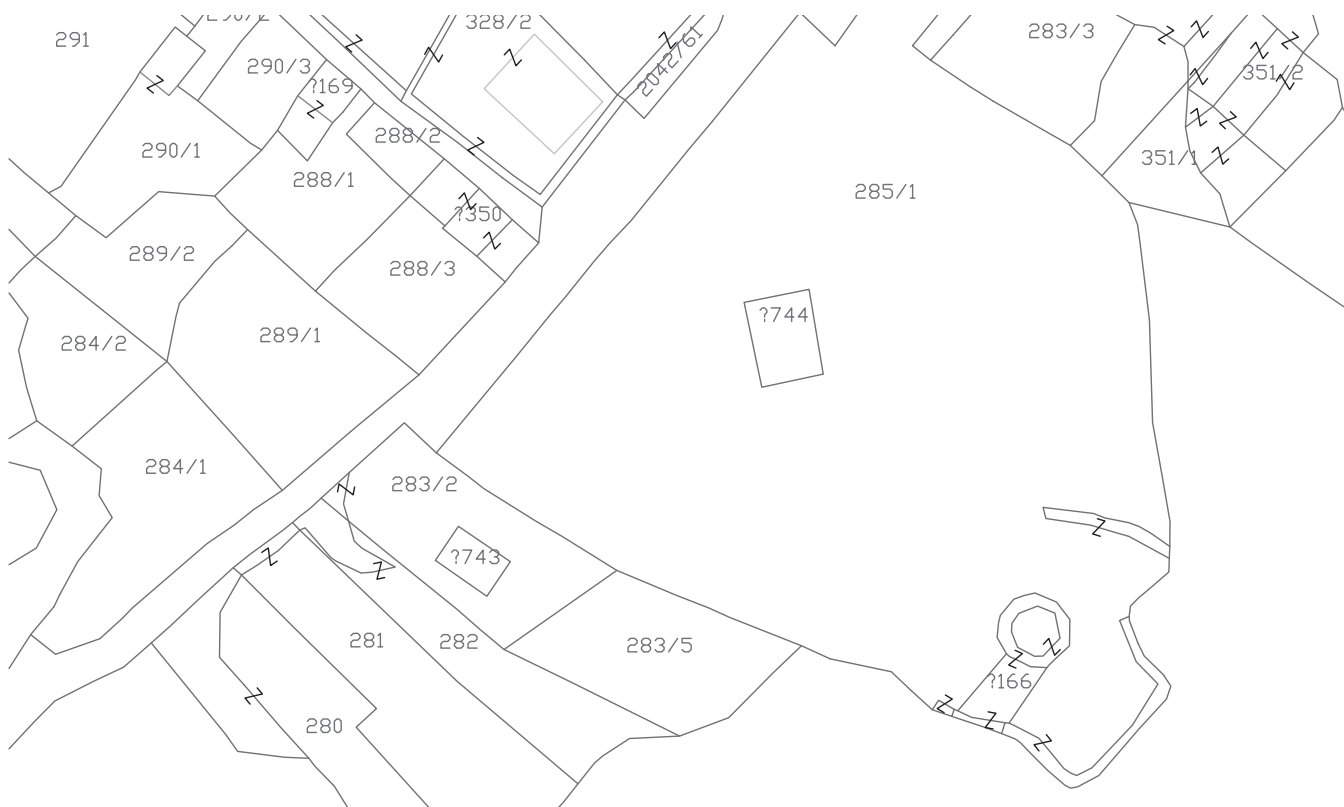
1. GRADSKI MUZEJ DRNIŠ, Domovinskog rata 38 Drniš
2. KONZERVATORSKI ODJEL U ŠIBENIKU, J. Čulinovića 1/3, 22000 Šibenik
3. URBING, Avenija V.Holjevca 20. (Brodarski institut)

L I T E R A T U R A:

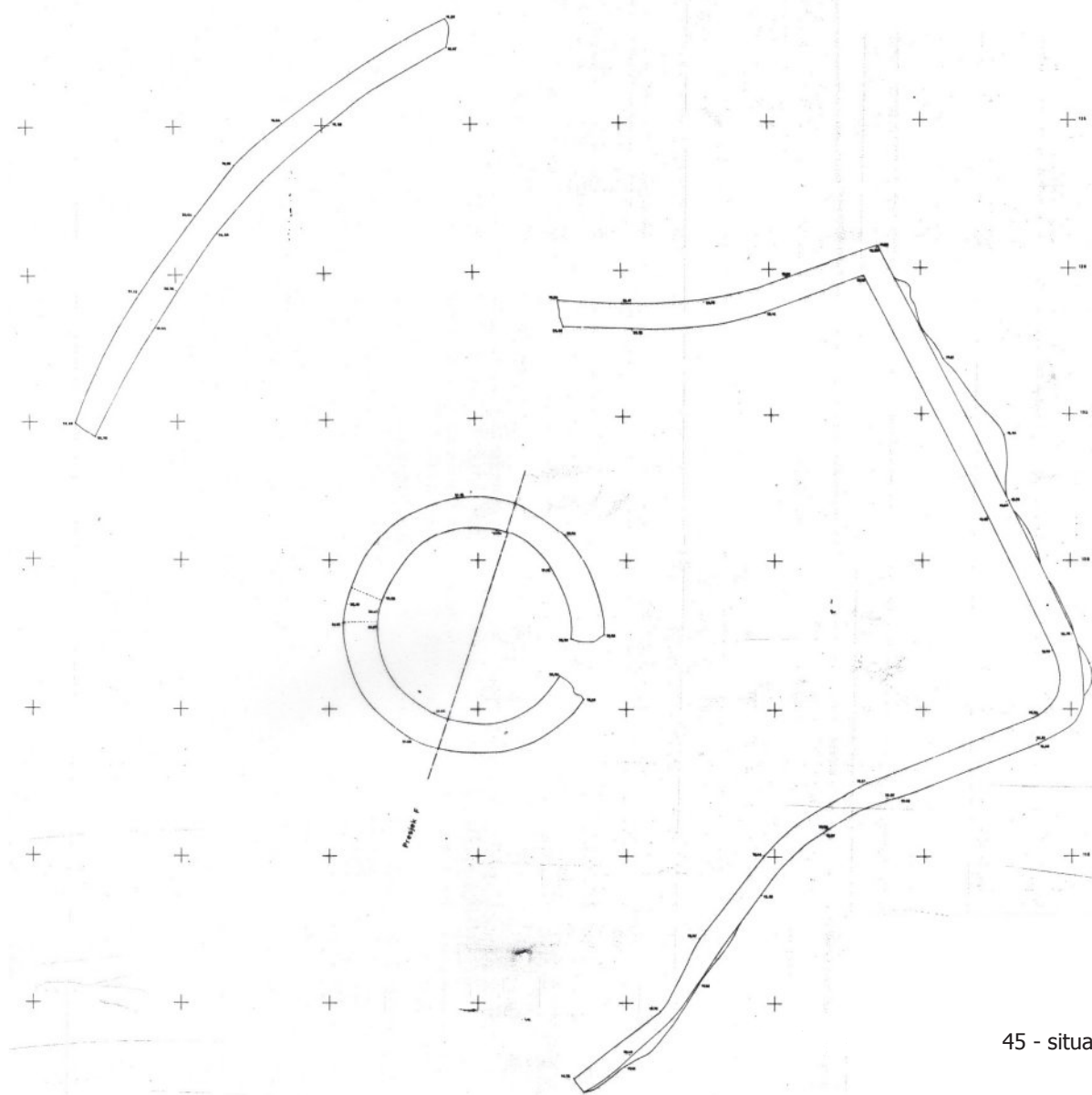
1. POVIJESNA GEOGRAFIJA RIJEKE KRKE,
Mirela Slukan Altić
2. DRNIŠ NA STARIM GRAFIKAMA, RAZGLEDNICAMA I FOTOGRAFIJAMA,
Davor Gaurina-Joško Zaninović
3. POVIJEST DRNIŠKE KRAJINE (ZBORNIK POVIJESNIH STUDIJA : 1494.-1940.),
Fra Ante Čavka 1995
4. GRAĐA ZA SUVREMENU POVIJEST DRNIŠKE KRAJINE (1941. - 1994.),
Fra Ante Čavka 1995
5. SPOMENIČKA PROBLEMATIKA DALMATINSKE ZAGORE
Niko Duboković Nadalini, 1981.
6. SMJERNICE ZA OBNOVU SPOMENIČKE BAŠTINE DRNIŠA
Radoslav Tomić, 1994.
7. POPRAVAK SPOMENIKA KULTURE "GRADINA",
komunalac , 1968.
8. POPRAVAK SPOMENIKA KULTURE "GRADINA",
zavod za zaštitu spomenika kulture, 1989.
9. ELABORAT SANACIJE VOJNE UTVRDE "GRADINA",
dizajn-ing , 1998.
10. MINARET-DRNIŠ - IZVJEŠTAJ O RADOVIMA
Bezić Bosiljka, 1981.
11. BURNUM PROJECT,
Universita di Bologna, 2009

I N T E R N E T:

1. <http://www.min-kulture.hr/>
2. <http://gmd.hr/>
3. <http://www.drnis.hr>
4. <http://dernis.info/>
5. <http://www.tz-drnis.hr/>
6. <http://www.npkrka.hr/>
7. <http://www.urbing.hr/>

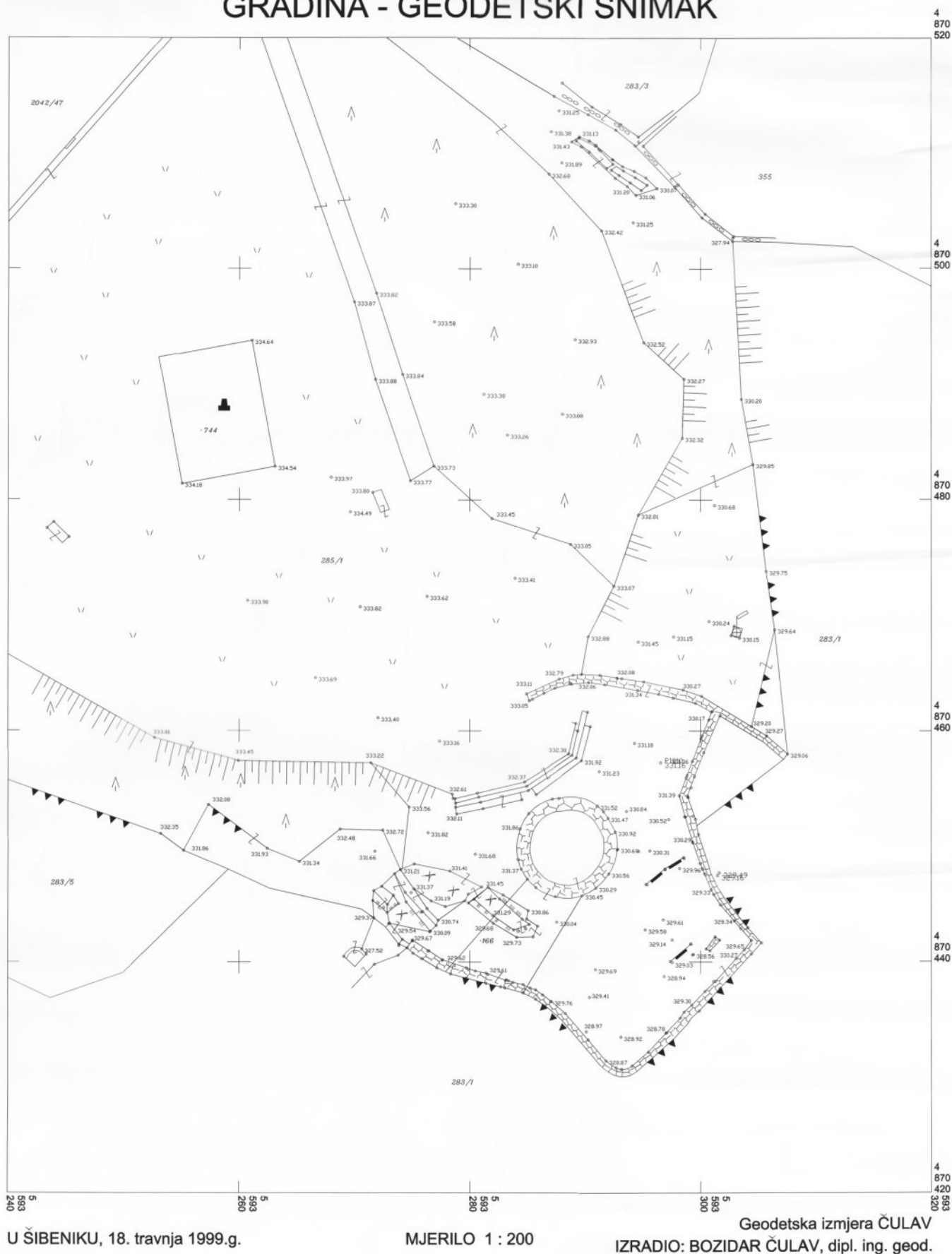

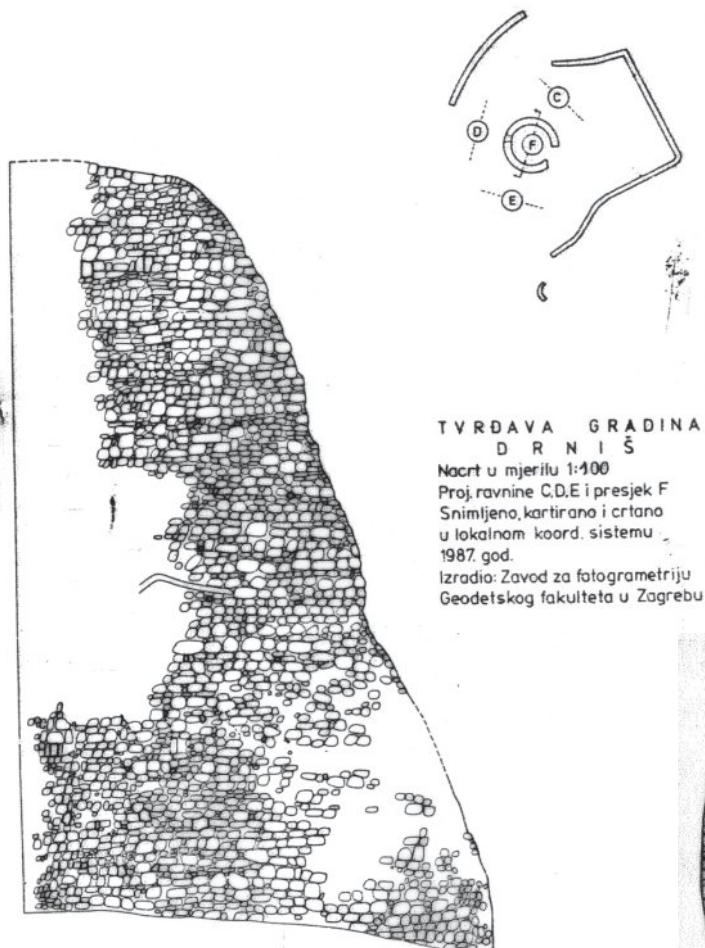
44 - katastarska podloga

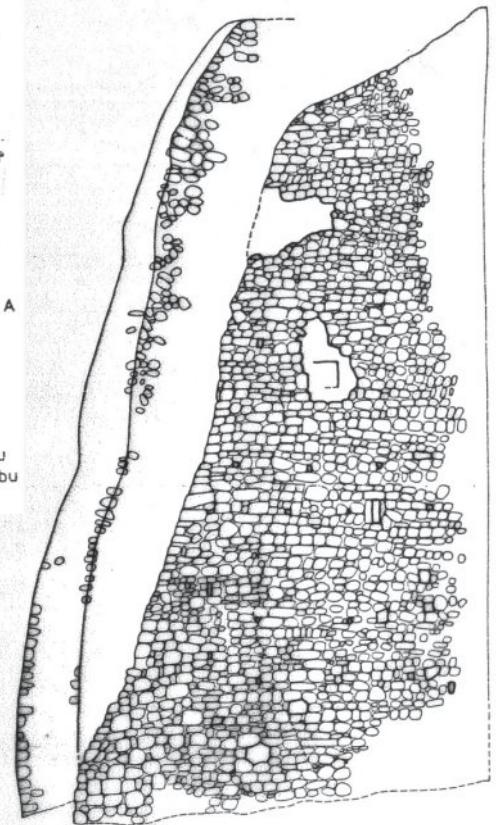
45 - situacija

GRADINA - GEODETSKI SNIMAK

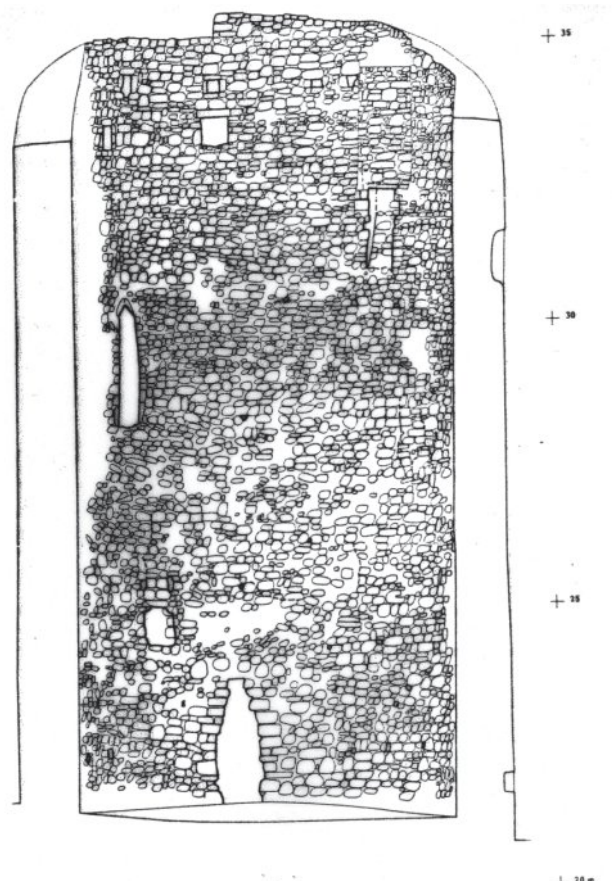
47 - projekcijska ravnina E

48 - projekcijska ravnina C

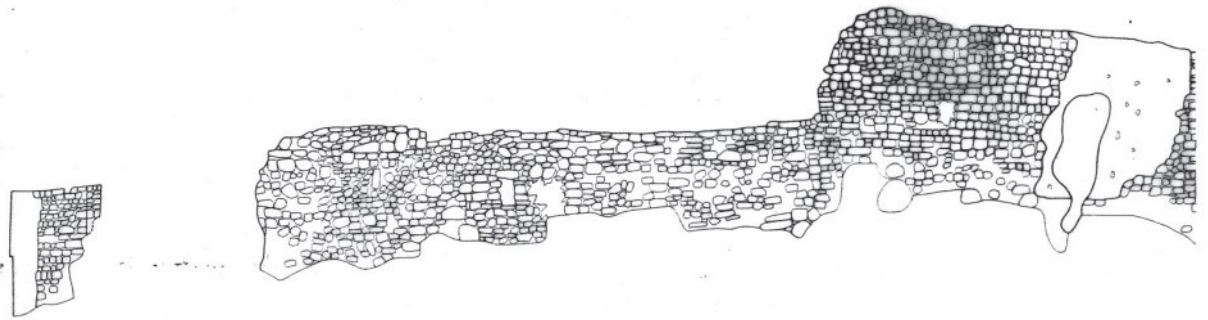
49 - projekcijska ravnina D

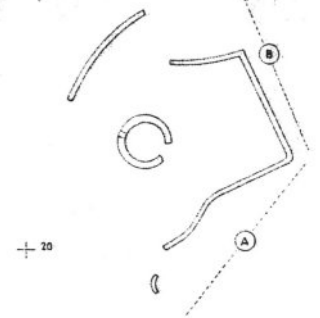
50 - presjek F

+

+

51 - projekcijska ravnina A

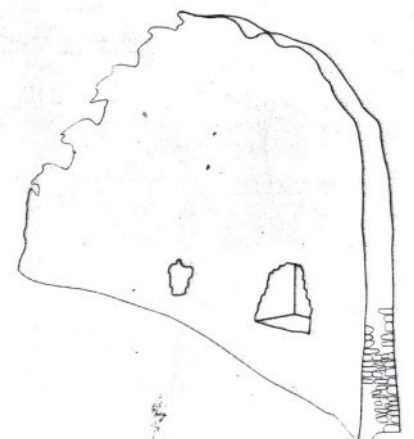
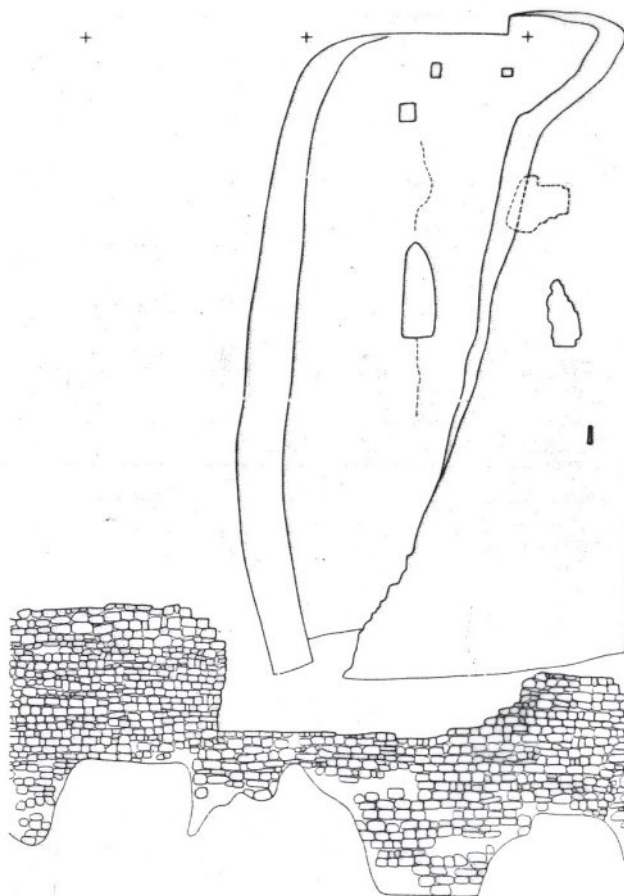

+

+

+

+

TVRĐAVA GRADINA DRNIŠ

Nacrt u mjerilu 1:100

Proj. ravnine A i B

Snimljeno, kartirano i crtano

u lokalnom koord. sistemu

1987 god.

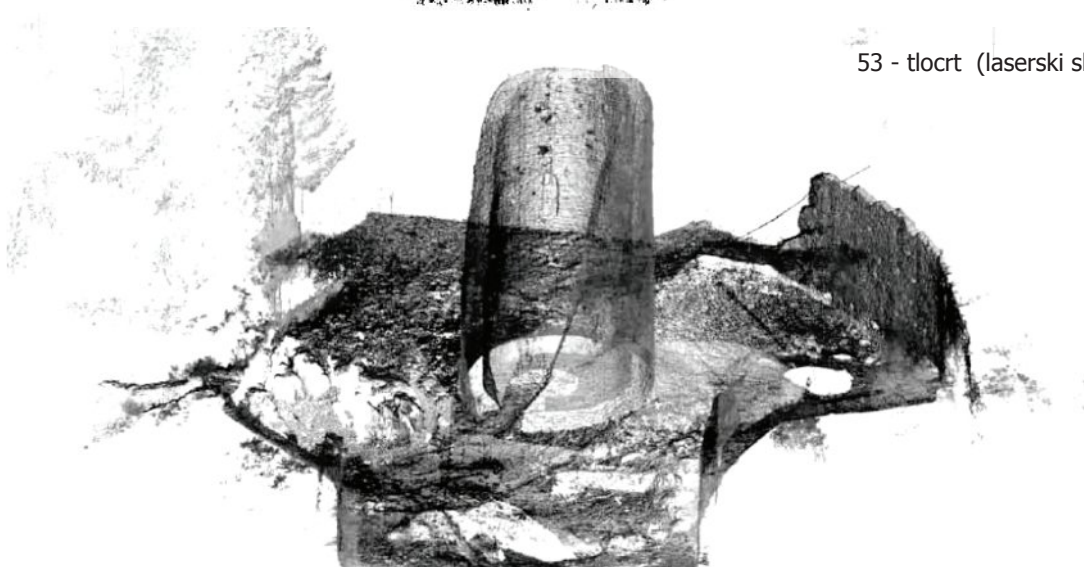
Izradio: Zavod za fotogrametriju

Geodetskog fakulteta u Zagrebu

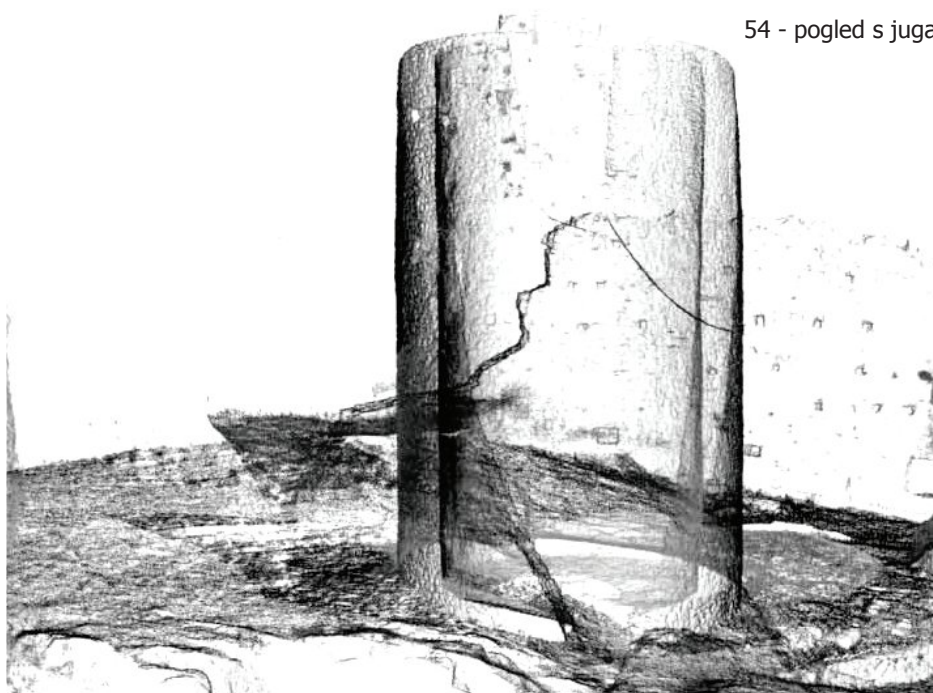
52 - projekcijska ravnina B

53 - tlocrt (laserski skenirano)

54 - pogled s juga (laserski skenirano)

55 - pogled s jugozapada (laserski skenirano)

